

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра міжнародних економічних відносин

Допущено до захисту
Завідувач кафедри
Козак Ю.Г.
“ ___ ” _____ 2018 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності 292 Міжнародні економічні відносини
за освітньо-професійною програмою «Міжнародні економічні відносини»

**на тему: «Вдосконалення зовнішньої торгівлі товарами у регіонах України
(на прикладі Одеського регіону)»**

Виконавець:

студентка факультету міжнародної економіки
Мишинська Крістіна Валеріївна

(прізвище, ім'я, по батькові) /підпис/

Науковий керівник:

д.е.н., професор

(науковий ступінь, вчене звання)
Козак Юрій Георгійович

(прізвище, ім'я, по батькові) /підпис/

АНОТАЦІЯ

Мишинської К.В.,

(прізвище, ім'я, по батькові)

Вдосконалення зовнішньої торгівлі товарами у регіонах України (на прикладі
Одеського регіону)

(назва випускної роботи)

кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності
292 «міжнародні економічні відносини», за магістерською програмою
«Міжнародні економічні відносини»

Одеський національний економічний університет

м. Одеса, 2018 рік

Кваліфікаційна робота магістра складається з трьох розділів. Об'єкт дослідження – стан та динаміка зовнішньої торгівлі товарами Одеського регіону.

У роботі розглядаються теоретично-методичні основи дослідження зовнішньої торгівлі товарами на рівні регіону, виокремлені методи регулювання зовнішньої торгівлі товарами та запропоновані методи оцінки ефективності зовнішньої торгівлі товарами на рівні регіону.

Зроблено аналіз зовнішньої торгівлі товарами Одеського регіону, проведено аналіз показників географічної структури та динаміки і товарної номенклатури у зовнішній торгівлі товарами Одеського регіону.

Виявлено основні напрямки вдосконалення зовнішньої торгівлі товарами Одеського регіону.

Ключові слова: зовнішня торгівля товарами, зовнішньоторговельні відносини, експорт, імпорт, диверсифікація, географічна структура зовнішньої торгівлі регіону, товарна номенклатура зовнішньої торгівлі регіону.

ANNOTATION

Myshynska K.V.,

(students surname and initials)

Improving of foreign trade in goods in Ukraine's regions (on the example of Odesa region)
(work title)

thesis for Master degree in specialty 292 «International economic relations» under the
program

«International economic relations»,
Odessa National Economic University
Odessa, 2018

Master's graduation thesis consists of three sections. Object of the research is state and dynamics in foreign trade of goods in Odessa region.

Theoretical and methodological bases of foreign trade in goods at the regional level are considered in this paper. Here were analyzed the methods of foreign trade in goods regulation and methods of assessing the effectiveness of foreign trade in goods.

The analysis of foreign trade in goods, geographic structure indicators, dynamics and commodity nomenclature of foreign trade in goods in Odessa region was carried out.

The basic directions of perfection of foreign trade in goods in Odessa region was revealed.

Key words: foreign trade of goods, foreign trade relations, export, import, diversification, geographic structure in foreign trade of goods in region, commodity nomenclature in foreign trade of goods in region.

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП.....	4
Розділ 1 Теоретично – методичні основи дослідження зовнішньої торгівлі товарами на рівні регіону.....	7
1.1. Сутність та особливості зовнішньої торгівлі товарами на рівні регіону.....	7
1.2. Регулювання зовнішньої торгівлі товарами на рівні регіону.....	13
1.3. Методи оцінки ефективності зовнішньої торгівлі товарами на рівні регіону.....	20
Висновки до розділу 1.....	26
Розділ 2. Аналіз зовнішньої торгівлі товарами Одеського регіону.....	28
2.1. Загальна характеристика Одеського регіону як суб'єкта зовнішньоторговельної діяльності.....	28
2.2. Аналіз показників географічної структури у зовнішній торгівлі товарами Одеського регіону.....	39
2.3. Аналіз показників динаміки і товарної номенклатури у зовнішній торгівлі товарами Одеського регіону	43
Висновки до розділу 2.....	52
Розділ 3 Основні напрямки вдосконалення зовнішньої торгівлі товарами Одеського регіону.....	53
3.1. Диверсифікація експорту/імпорту, як чинник підвищення ефективності зовнішньої торгівлі товарами Одеського регіону.	53
3.2. Організаційні заходи з покращення ефективності зовнішньої торгівлі товарами Одеського регіону на світовому ринку.....	63
Висновки до розділу 3.....	72
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76
ДОДАТКИ.....	82

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сьогоднішній день високий соціально-економічний розвиток неможливий без ефективного зовнішнього співробітництва, жодна країна не в змозі досягти високого рівня розвитку економіки, спираючись тільки на свої внутрішні ресурси. Зовнішня торгівля товарами є одним з найважливіших і найбільш динамічних чинників глобалізації світового господарства та участі в ньому національних економік. У загальному вигляді зовнішня торгівля товарами є засобом, за допомогою якого країни можуть розвивати спеціалізацію, підвищувати продуктивність своїх ресурсів і таким чином збільшувати загальний обсяг виробництва. Суверенні держави, як і окремі особи, і регіони країни, можуть виграти за рахунок спеціалізації на výroбах, які вони можуть виробляти з найбільшою відносною ефективністю, і наступного їхнього обміну на товари, які вони не в змозі самі ефективно робити. Однак економічна ефективність, з якою країни здатні створювати різні товари, може змінюватися і змінюється з часом. Зрушення в розподілі ресурсів і нові технології можуть приводити до зрушень у відносній ефективності виробництва товарів у регіоні та країні в цілому.

Ступінь вивченості досліджуваної проблеми знаходиться на достатньому рівні, але на думку автора роботи, питання щодо диверсифікації експорту/імпорту в якості чинника підвищення ефективності зовнішньої торгівлі товарами Одеського регіону необхідно дослідити більш детально.

Дослідженням проблематики вдосконалення зовнішньої торгівлі товарами на рівні регіону присвячено праці багатьох науковців, серед яких можна виокремити Н. А. Петрищенко, І.А. Педько, О.А Єрмакова, І.Бураковський, Л.Дмитриченко, та ін.

Мета дослідження. Метою роботи є дослідження стану та розробка пропозицій, щодо вдосконалення зовнішньої торгівлі товарами Одеського регіону.

Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити наведені нижче **завдання:**

- визначити сутність та особливості зовнішньої торгівлі товарами на рівні регіону;
- розглянути регулювання зовнішньої торгівлі товарами на рівні регіону;
- дослідити методи оцінки показників зовнішньої торгівлі товарами на рівні регіону;
- надати загальну характеристику Одеського регіону як суб'єкта зовнішньоторговельної діяльності;
- проаналізувати стан та динаміку зовнішньої торгівлі товарами Одеського регіону;
- розглянути диверсифікацію експорту/імпорту, як чинник підвищення ефективності зовнішньої торгівлі товарами Одеського регіону;
- розробити організаційні заходи вдосконалення зовнішньої торгівлі товарами Одеського регіону.

Об'єкт дослідження. Об'єктом є стан та динаміка зовнішньої торгівлі товарами Одеського регіону.

Предмет дослідження. Предметом є виявлення основних напрямів вдосконалення зовнішньої торгівлі товарами Одеського регіону.

Методи дослідження. У роботі були використані аналітичний метод для аналізу статистичних спостережень щодо показників зовнішньої торгівлі товарами, метод порівняння для демонстрації динаміки руху обсягів зовнішньої торгівлі за різні роки та методи табличного та графічного відображення. Робота здійснювалась з використанням програми офісного пакету MS Office - Microsoft Excel.

Інформаційна база дослідження. Джерелами, що слугували основою дослідження були Закони України, Постанови Кабінету міністрів України з

питань зовнішньоекономічної діяльності, підручники, навчальні посібники, наукові видання з міжнародної діяльності регіонів, фахові наукові статті, аналітичні доповіді та програми розвитку Одеського регіону, статистичні данні Державної служби статистики України та Одеського регіону, звітність регіональних органів управління зовнішньоекономічною діяльністю та міжнародних організацій тощо.

Публікації та апробація результатів дослідження. За результатами виконання кваліфікаційної роботи магістра опубліковано 3 статті: «Шляхи активізації зовнішньоекономічної діяльності одеського регіону, як чинник стимулювання підприємницької активності»// Всеукраїнський форум з проблем міжнародних економічних відносин III «Проблеми розвитку малих відкритих економік» – Житомир: Житомирський державний технологічний університет, 2018.

«Шляхи підвищення інвестиційної привабливості Одеського регіону» // Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених «Глобальні та регіональні аспекти інноваційного розвитку економіки» – Одеса: ОНЕУ, 2018.

«Сучасні тенденції та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі товарами (на прикладі Одеської області)» // студентська наукова конференція, присвячена до 50-річчя факультету міжнародної економіки «МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ, МАЙБУТНЄ» – Одеса: ОНЕУ, 2018.

ВИСНОВОК

У ході даної кваліфікаційної роботи було розглянуто поняття зовнішньої торгівлі товарами, виокремлено її основні форми: торгівля сировиною та торгівля промисловими товарами, дослідили їх особливості.

Було визначено, що товарна торгівля вже не є найголовнішою формою міжнародної економічної діяльності. За обсягами (у грошовому вираженні) вона значно поступається деяким іншим формам міжнародного співробітництва. Але здатність регіону та країни в цілому проводити ефективну політику на товарних ринках є найкращим показником і ключовим фактором міжнародної конкурентоспроможності.

При розгляданні методів регулювання зовнішньої торгівлі товарами на рівні регіону були виділені два основних- тарифні та нетарифні. Особливу увагу було приділено торговельним обмеженням, які використовуються як санкції за порушення законодавства при здійсненні торговельних операцій, або в деяких випадках в якості інструменту державної політики.

Проаналізовані різні методики оцінки ефективності зовнішньоторговельної діяльності регіону, що дозволяють зробити аналіз зовнішньої торгівлі і визначити ситуацію. Їх можна поділити на загальні (використовуються майже скрізь) й поодинокі (придатні для розв'язання вузького кола завдань) методи дослідження. Було зроблено висновок, що в даний час не існує єдиного універсального методу, що дозволяє всебічно оцінити вплив ефективності зовнішньої торгівлі на регіональному рівні.

У результаті проведеної загальної характеристики Одеського регіону було зазначено, що сільське господарство є однією з провідних галузей економіки регіону та відіграє важливу роль у формуванні темпів економічного зростання. Була визначена найбільш приваблива для інвестування у регіон галузь – переробна промисловість.

Були розглянуті інвестиційні заходи, які відбувалися за участі Одеського регіону, наприклад масштабний Українсько–Китайський інвестиційний форум,

під час якого було презентовано інвестиційний атлас регіону, який включає понад 300 земельних ділянок різного цільового призначення та близько 140 інвестиційних проектів.

При аналізі показників географічної структури у зовнішній торгівлі товарами регіону було виявлено, що експорт регіону зменшився, порівняно з 2017 роком, а імпорт, навпаки, збільшився. Але сальдо досі залишається позитивним. Зовнішньоторговельні операції проводились із партнерами із 157 країн світу. Найбільшим партнером Одеського регіону за обсягом зовнішньої торгівлі став Китай.

Після проведення аналізу показників динаміки і товарної номенклатури у зовнішній торгівлі товарами регіону було виявлено, що одним з факторів формування позитивного сальдо став експорт готової харчової продукції, який на 57,5% вище, ніж у попередньому році.

На основі даних щодо рівня експорту готової продукції регіону, рівня прямих іноземних інвестицій у регіон та індексу економічної конкурентоспроможності країни було зроблено лінійний регресійний аналіз, який продемонстрував позитивний вплив обох незалежних факторів (експорт готової продукції та рівень ПІІ) на індекс економічної конкурентоспроможності країни. Також на основі цих даних був побудований прогноз руху ПІІ та експорту готової продукції Одеського регіону. Він показав, що очікується поступове збільшення інвестування у регіон, проте також очікується незначне зрушення експорту готової продукції.

Такі прогнози обумовлені небажанням українських експортерів закуповувати дорогу техніку для переробки сировини та великими ризиками та конкуренцією на зовнішніх ринках. Також важливою причиною є відсутність ефективної підтримки з боку держави до переходу з сировинної направленості підприємств на експорт готової продукції.

Для уникнення ризиків при переході на експорт готової продукції підприємствам Одеського регіону слід диверсифікувати свою діяльність.

Диверсифікація дасть можливість фірмам регіону «триматися на плаву» при складній економічній кон'юнктурі за рахунок випуску широкого асортименту продукції: збитки від нерентабельних виробів (особливо нових) перекриваються прибутками від інших видів продукції. Цей процес якраз стосується, передусім, переходу на нові технології, ринки та галузі, до яких раніше підприємство не мало ніякого відношення, крім того, сама продукція підприємства має бути також абсолютно новою, і причому завжди необхідні нові фінансові інвестиції.

При цьому стратегія диверсифікації не ставить основним завданням відмову від експлуатації природних ресурсів, але націлена на розширення номенклатури товарів, які можуть бути представлені на зовнішньому ринку.

Незважаючи на покращення в деяких галузях економіки регіону, загальний стан зовнішньої торгівлі та повільна динаміка надходження іноземних інвестицій свідчать про існування певних недоліків у формуванні й реалізації зовнішньоторговельної політики регіону.

З метою забезпечення подальшого розвитку сфери зовнішньоекономічної діяльності необхідно здійснити такі невідкладні завдання:

- створення конкурентоспроможних підприємств, опанування стратегії глобального маркетингу та інвестицій, сфер і методів реалізації міжнародних коопераційних проектів;

- створення комплексної інформаційної системи у сфері зовнішньоекономічної діяльності, розробка заходів щодо інформаційної підтримки підприємств області, що беруть участь у міжнародних проектах;

- закріплення на традиційних ринках збуту та освоєння нових.

Усі ці заходи можуть бути можливими тільки з активної підтримки з боку держави. Тому для успішного просування регіону та країни в цілому на міжнародні ринки необхідне суттєве коригування зовнішньоторговельної політики та сприяння переходу з сировинної направленості регіону до створення готової продукції.

Список використаних джерел

1. Биндер А., Петровский А. Интерхозяйственный опыт, которым нельзя пренебречь // Мировая экономика и международные отношения. – 2009. – № 4. – С. 24–26.
2. Міжнародна економіка- конспект лекцій. [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://www.bookz.com.ua/3/index.htm>
3. Юхименко П.І. Міжнародний менеджмент 2011. С. 44–49.
4. Козик В.В., Панкова Л.А., Даниленко Н.Б. Міжнародна економіка та міжнародні економічні відносини: Навчальний посібник / К.: Знання, 2008.- 406 с.
5. Козак Ю.Г., Логвінова Н.С., Барановська М.І. та ін. Міжнародна торгівля - [4-те вид.] – К.: Центр учбової літератури, 2010 – 441 с.
6. Громадська Рада при Державній митній службі України: Зовнішня торгівля України. [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://myto.org.ua/taxonomy/term/125>
7. Основні види зовнішньоекономічної діяльності - лекції з міжнародного економічного права. [Електронний ресурс].– Режим доступу : <https://studfiles.net/preview/5650166/page:24/>
8. Л. Л .Носач, В. О. Козуб, П. Л. Гринько Світовий ринок товарів та послуг: Навчально – методичний посібник Харків : «Видавництво «Форт», 2014. – 295 с.
9. Бараненко І. Регулювання міжнародної торгівлі: між лібералізацією та протекціонізмом. [Електронний ресурс].– Режим доступу : http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA011547
10. Державна фіскальна служба України: Інформація щодо ставок вивізного (експортного) мита встановлених актами законодавства України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/baneryi/mitne->

- oformlennya/subektam-zed/stavki-vviznogo-ta-viviznogo-mita/vivizne-mito/vvizne-mito/
11. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: FAQ з питань функціонування вільної торгівлі між Україною та ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b142801e-b932-4207>
 12. Закон України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2042-19>
 13. Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2018 рік. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р. № 1018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D0%BF>
 14. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
 15. Економічний аналіз – лекції, 2001. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://readbookz.net/book/2/9.html>
 16. Ткач Василь Сергійович «Формування та розвиток зовнішньоекономічної діяльності регіонів України в умовах глобалізації», 2013. – 199 стр.
 17. Єрмакова О. А. Зовнішньоекономічна діяльність регіону: навчальний посібник / О. А. Єрмакова, Ю. Г. Козак. – Одеса: Фенікс, 2013. – 332 с
 18. Стратегічне дослідження регіонів України за допомогою SWOT-аналізу : кол. моногр. / за ред. О. Л. Тоцької. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – 180 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/13045>
 19. Одеська обласна державна адміністрація: Паспорт Одеської області 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://oda.odessa.gov.ua/statics/pages/files/5ad4588a865b7.pdf>

20. Одеська обласна державна адміністрація: Довідка про стан розвитку промисловості у січні-березні 2018 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://oda.odessa.gov.ua/statics/pages/files/5af078cac3eca.pdf>
21. Головне управління статистики в Одеській області: Інвестиційна діяльність в Одеській області за період січень – червень 2018 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oblrada.odessa.gov.ua/wp-content/uploads/ID-06-2018.pdf>
22. Одеська обласна державна адміністрація: Презентація інвестиційного атласу регіону. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://oda.odessa.gov.ua/news/v-odeskij-oblasti-prezentuvali-investicijni-atlas-regionu>
23. Інвестиційний атлас Одеської області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://odessainvest.so.org.ua/>
24. Головне управління статистики в Одеській області: Зовнішня торгівля товарами Одеської області у січні–серпні 2018 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.od.ukrstat.gov.ua/expres/1118/151.pdf>
25. Державна служба статистики України: Соціально-економічне становище Одеської області за січень-вересень 2018 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.od.ukrstat.gov.ua/smi.htm>
26. Педько І.А., Петрищенко Н.А., Одеський регіон як складова економіки України. 2015. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/12_2015/38.pdf.
27. Дереза В.М. Диверсифікація виробництва і капіталу як фактор стабілізації фінансового стану підприємства: автореф. дис. / В.М. Дереза; Нац. гірн. ун-т. – Д., 2005. – С. 19.
28. Полінкевич О.М., Коноваленко П.В. Диверсифікація товаропотоків у зовнішньоекономічній діяльності учасників ринку рітейлу- наукова стаття, 2015. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua

- 29.Гудзь Ю. Ф.- наукова стаття, 2014. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/2328/2063>
- 30.Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п>.
- 31.International Centre for Trade and Sustainable Development: Роль диверсифікації експорту в преодолении кризисных явлений в экономике – [Електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.ictsd.org/bridges-news>
- 32.The National Trade Promotion Agency of Malaysia: Top 10 Major Export Products, 2018 [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.matrade.gov.my>
- 33.Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»: Сучасні тенденції регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах глобалізації – 2014- [Електронний ресурс]- Режим доступу: www.economy.nayka.com.ua /3355
- 34.Corporate Finance Institute: Product Diversification. Expansion into a segment of an industry or into an entirely new industry [Електронний ресурс].– Режим доступу :<https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/strategy/product-diversification/>
- 35.Преимущества и недостатки принципов различных видов диверсификации [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://prostoinvesticii.com/slovar-investora/preimushhestva-i-nedostatki-principov-razlichnykh-vidov-diversifikacii.html>
- 36.В. В. Вітлінський, П. І. Верченко, А. В. Сігал, Я. С. Наконечний Економічний ризик: ігрові моделі. Навчальний посібник, 2002 - 446 с. [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://ubooks.com.ua/books/000113/inx.php>

- 37.Шемаєв В.В., Фінансова підтримка розвитку експорту на основі створення експортно-кредитного агенства, С. 50 - 55 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.irbis-nbuv.gov.ua
- 38.Гужва І.Ю. Концептуальні основи формування зовнішньоторговельної політики України // Міжнародна економіка та менеджмент– 2015. – 13 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2015/5-6%20\(82-83\)/2.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2015/5-6%20(82-83)/2.pdf)
- 39.Асаул А. Систематизація факторів, що характеризують інвестиційну привабливість регіонів / А. Асаул // Регіональна політика. – 2008. – №2. – С. 53–62.
- 40.Голюк В. Я. Сучасний інвестиційний клімат України: аналіз та шляхи покращення. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: are.fmm.kpi.ua
- 41.Національний інститут стратегічних досліджень: Шляхи відновлення інвестиційної активності в регіонах України в умовах економічної нестабільності". Аналітична записка, 2015р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.niss.gov.ua/articles/2053/>
- 42.Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» І. В. Олександренко, Ю. А. Подерня-Масюк: Формування стратегії залучення іноземного капіталу в регіоні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=172>
- 43.Павленко І.І., Варяниченко О.В., Навроцька Н.А. Міжнародна торгівля та інвестиції, Навчальний посібник. - К.: Центр учбової літератури, 2012. – 256 с.
- 44.Зовнішньоекономічна діяльність: підприємство-регіон [монографія]. / Ю. Г. Козак, Н. В. Притула, О. А. Єрмакова та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 240 с.
- 45.Проблеми та перспективи зовнішньоекономічної діяльності підприємств України - 2016 - [Електронний ресурс]- Режим доступу: http://sophus.at.ua/ED_2016_1/13

46. Економічна теорія [Текст] : навч. посіб. У 2 кн. Кн. 2. Мікроекономіка / З. Г. Ватаманюк, С. М. Панчишин, І. М. Грабинський [та ін.]. [Електронний ресурс]- Режим доступу: <https://buklib.net/books/22035/>
47. Гриненко А.В. Проблеми підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств України // Экономические науки/ Внешнеэкономическая деятельность- [Електронний ресурс]- Режим доступу: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/66128.doc.htm
48. Гіл, Чарльз В.Л. Міжнародний бізнес: Конкуренція на глобальному ринку// Переклад з англійської А. Олійник, Р.Ткачук. – К.: “Основи”, 2001. – 856с.
49. О. В. Шереметинська, Ю. Невмержицька Стимулювання збуту: заходи та засоби, які допомагають при формуванні маркетингової діяльності підприємства при здійсненні // Ефективна економіка № 2, 2016 [Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4785>
50. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: Тенденції розвитку зовнішньої торгівлі України – 2016 - [Електронний ресурс]- Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=ukUA&id=01c93639-3997-4053-9aff-7999de39d965&title=EksportTovarivZUkrainiZrisNa20-6-Za11-Misiatsiv2017-Roku>